

להרגיש מה חסר לנו

בגדר קדושת המקדש ובייחודו של הארון

ערב שבת חזון תשע"ו

גמ' בבא קמא (סוף נט. – נט):

אליעזר זעירא הוה סיים מסאני אוכמי וקאי בשוקא דנהרדעא אשכחוהו דבי ריש גלותא וא"ל מאי שנא הני מסאני אמר להו דקא מאבילנא אירושלים אמרו ליה את חשיבת לאיתאבולי אירושלים סבור יוהרא הוה אתיוה וחבשוה אמר להו גברא רבה אנא אמרו ליה מנא ידעינן אמר להו או אתון בעו מינאי מילתא או אנא איבעי מינייכו מילתא אמרו ליה בעי את אמר להו האי מאן דקץ כופרא מאי משלם אמרו ליה משלם דמי כופרא והא הוו תמרי א"ל משלם דמי תמרי אמר להו והא לאו תמרי שקל מיניה אמרו ליה אימא לן את אמר להו בששים אמרו ליה מאן אמר כוותיך אמר להו הא שמואל חי ובית דינו קיים שדרו קמיה דשמואל אמר להו שפיר קאמר לכו בששים ושבוהו

בית המקדש (א)

רמב"ם הל' בית הבחירה (פ"א הלכות א', ה', ו')

◀ עיין היטב ברשימה זו – תמצא משהו מוזר (odd).

[וע"ע במחלוקת רמב"ם ורמב"ן, ותגדל התימה טפי –

רמב"ם בספר המצוות (מצות עשה כ') והשגת הרמב"ן עליו (לקמן מצות עשה ל"ג)]

הלכות בית הבחירה פרק א

א מצות עשה לעשות בית לה', מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות, וחוגגין אליו שלוש פעמים בשנה--שנאמר "ועשו לי, מקדש" שמות כה, ח; (וכבר נתפרש בתורה משכן שעשה משה רבנו, והיה לפי שעה--שנאמר "כי לא באתם, עד עתה"... דברים יב, ט).

ה ואלו הן הדברים שהן עיקר בבניין הבית: עושין בו קודש, וקודש הקודשים, ויהיה לפני הקודש מקום אחד והוא הנקרא אולם; ושלושתן נקראין היכל. ועושין מחיצה אחרת סביב להיכל, רחוקה ממנו כעין קלעי החצר שהיו במדבר; וכל המוקף במחיצה זו שהוא כעין חצר אוהל מועד, הוא הנקרא עזרה. והכול נקרא מקדש.

ו ועושין במקדש שבעה כלים: מזבח לעולה ולשאר הקרבנות; וכבש שעולים בו למזבח, ומקומו לפני האולם משוך לדרום; וכיור וכנו, לקדש ממנו הכוהנים ידיהם ורגליהם לעבודה, ומקומו בין האולם ולמזבח, משוך לדרום שהוא שמאל הנכנס למקדש.

רמב"ם הל' ספר תורה (פ"י ה')

◀ הרי שהרמב"ם כתב קל-וחומר. האם זה מובן (understandable) היטב?

י מצוה לייחד לספר תורה מקום, ולכבד אותו המקום, ולהדרו יתר מדיי: דברים שבלוחות הברית, הן הן שבכל ספר וספר. לא ירוק אדם כנגד ספר תורה, ולא יגלה ערותו כנגדו, ולא יפשוט רגליו, ולא יניחנו על ראשו כמשאוי. ולא יחזיר אחריו לספר תורה, אלא אם כן היה גבוה ממנו עשרה טפחים.

רמב"ם ה'ל' בית הבחירה (פ"ד ה"א)

א אבן הייתה בקודש הקודשים במערבו, ועליה היה הארון מונח, ולפניו צנצנת המן ומטה אהרון. ובעת שבנה שלמה את הבית, וידע שסופו ליחרב, בנה מקום לגנוז בו הארון למטה, במטמונייות עמוקות ועקלקלות; ויאשיהו המלך ציווה וגנזו במקום שבנה שלמה, שנאמר "ויאמר ללוויים המבינים לכל ישראל הקדושים לה", תנו את ארון הקודש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל--אין לכם משא, בכתף; עתה, עבדו את ה' אלוהיכם) "... דברי הימים ב לה,ג).

משנה יומא (נג:)

משניטל ארון אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתייה היתה נקראת גבוה מן הארץ שלש אצבעות ועליה היה נותן

ובגמ' (שם)

משנגז לא קתני אלא משניטל תנן כמאן דאמר ארון גלה לבבל דתניא רבי אליעזר אומר ארון גלה לבבל שנאמר (דברי הימים ב לו) ולתשובת השנה שלח המלך נבוכדנאצר ויביאהו בבבלה עם כלי חמדת בית ה' רבי שמעון בן יוחאי אומר ארון גלה לבבל שנאמר (ישעיהו לו) לא יותר דבר אמר ה' אלו עשרת הדברות שבו רבי יהודה <בן לקיש> אומר ארון במקומו נגזז שנאמר (מלכים א ח) ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה

יומא (נד.)

אמר רב נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינא מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה רצפה משונה מחברותיה ובא והודיע את חבריו ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו וידעו ביחוד ששם ארון גנוז

◀ מה קשה על הרמב"ם (בפרק ד') מכח הגמ' ביומא?

תשמישי קדושה

נתחיל ליישב קושיותינו ע"י ברייתא שהובאה (quoted) בריש פרק ד' דמכילתין –

גמ' מגילה (כו:)

ת"ר תשמישי מצוה נזרקין תשמישי קדושה נגנזין ואלו הן תשמישי מצוה סוכה לולב שופר ציצית ואלו הן תשמישי קדושה דלוסקמי ספרים תפילין ומזוזות ותיק של ס"ת ונרתיק של תפילין ורצועותיהן

◀ צריך להבין יסוד הדברים - מהו החילוק בין שני הסוגים (categories)?

קדושת גוף האדם

גמ' נדה (ל:)

אלו ירחי לידה ומלמדין אותו כל התורה כולה שנאמר (משלי יד) ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך שמור מצותי וחיה ואומר (איוב כט) בסוד אלוה עלי אהלי מאי ואומר וכי תימא נביא הוא דקאמר ת"ש בסוד אלוה עלי אהלי וכיון שבא לאויר העולם בא מלאך וסטר על פיו ומשכחו כל התורה כולה שנאמר (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ ואינו יוצא משם עד שמשביעין אותו שנאמר (ישעיהו מה) כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון כי לי תכרע כל ברך זה יום המיתה שנאמר (תהילים כב) לפניו יכרעו כל יורדי

עפר תשבע כל לשון זה יום הלידה שנאמר (תהילים כד) נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה ומה היא השבועה שמשביעין אותו תהי צדיק ואל תהי רשע

◀ זו אגדה מפורסמת, הידועה לנו כבר מימי הילדות. אולם למתבונן ניתן להקשות טובא על אגדה זו, ועכ"פ צריך להבין מהי תכלית (purpose) הדברים?

רמב"ם הל' גירושין (פ"ב ה"כ)

בית הכנסת

רמב"ן מגילה (כה: ד"ה ויש ליישב)

רמב"ם הל' תפילה (פי"א הי"ד)

יד מותר לעשות בית הכנסת, בית המדרש; אבל בית המדרש, אין עושין אותו בית הכנסת, שקדושת בית המדרש יתרה על קדושת בית הכנסת, ומעלין בקודש ולא מורידין. וכן בני העיר שמכרו בית הכנסת, יש להן ליקח בדמיו תיבה; מכרו תיבה, יש להן ליקח בדמיה מטפחות או תיק לספר תורה; מכרו מטפחות או תיק, לוקחין בדמיו חומשין; מכרו חומשין, לוקחין ספר תורה. אבל אם מכרו ספר תורה--אין לוקחין בדמיו אלא ספר תורה אחר, שאין שם קדושה למעלה מקדושת ספר תורה. וכן במותריהן.

◀ מה דעת הרמב"ם בדין ביהכ"נ? למה זה קשה? ויש להבינו עפ"י המקור הבא –

רמב"ם שם (ה"ב)

ב כשבונין בית הכנסת, אין בונין אותו אלא בגובהה של עיר, שנאמר "בראש הומייות, תקרא" "משלי א, כא. (ומגביהין אותו עד שיהיה גבוה מכל חצרות העיר, שנאמר "ולרומם את בית אלוהינו) "ראה עזרא ט, ט. (ואין פותחין פתחי בית הכנסת אלא למזרח, שנאמר "והחונים לפני המשכן קדמה) "... במדבר ג, ל. (ובונין בו, היכל שמניחין בו ספר תורה; ובונין היכל זה, ברוח שמתפללין כנגדה באותה העיר, כדי שיהיו פניהן אל מול ההיכל, כשיעמדו בתפילה.

◀ למה הזכיר בנין הארון בתיאור עיקרי ביהכ"נ?

נדה (ל:)

אלו ירחי לידה. ומלמדין אותו כל התורה כולה, שנאמר (משלי ד') ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך שמור מצותי וחיה ... וכיון שבא לאויר העולם - בא מלאך וסטרו על פיו, ומשכחו כל התורה כולה, שנאמר (בראשית ד') לפתח חטאת רובץ. ואינו יוצא משם עד שמשביעין אותו ... ומה היא השבועה שמשביעין אותו - תהי צדיק ואל תהי רשע ...

רמב"ם הל' גירושין (ב, כ)

מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר רוצה אני ויכתוב הגט והוא גט כשר, וכן אם הכוהו גוים ואמרו לו עשה מה שישראל אומרין לך ולחצו אותו ישראל ביד הגוים עד שיגרש הרי זה כשר, ואם הגוים מעצמן אנסוהו עד שכתב הואיל והדין נותן שיכתוב הרי זה גט פסול.

ולמה לא בטל גט זה שהרי הוא אנוס בין ביד גוים בין ביד ישראל, שאין אומרין אנוס אלא

רמב"ם הל' תפילין ומזוזה וספר תורה (י, י)

מצוה לייחד לספר תורה מקום ולכבדו ולהדרו יותר מדאי, דברים שבלוחות הברית הן הן שבכל ספר וספר, לא ירוק אדם כנגד ספר תורה ולא יגלה ערותו כנגדו ולא יפשיט רגליו כנגדו ולא יניחנו על ראשו כמשאוי ולא יחזיר אחוריו לספר תורה אלא אם כן היה גבוה ממנו עשרה טפחים.

רמב"ם הל' בית הבחירה (ד, א)

אבן היתה בקדש הקדשים במערבו שעליה היה הארון מונח, ולפניו צנצנת המן ומטה אהרן, ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות ויאשיהו המלך צוה וגנזו במקום שבנה שלמה שנאמר ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל הקדושים ליי' תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דויד מלך ישראל אין לכם משא בכתף עתה עבדו את יי' אלהיכם וגו', ונגנז עמו מטה אהרן והצנצנת ושמן המשחה וכל אלו לא חזרו בבית שני,

השגות הרמב"ן לספר המצוות (מצות עשה ל"ג)

... וכבר נתבאר (שרש יב) שאין מונים חלקי המצוות. ולכן לא נמנה אנחנו עשיית השלחן והמנורה והמזבח מצוה מפני שנצטוינו לשום לחם לפני י"י תמיד וצוה אותנו בהכשר העבודה הזאת שהיא לשום אותו בשלחן מתואר כן ושיסודר עליו בענין כן וצונו יתברך בהדלקת הנר לפניו וסדר לנו שתהיה ההדלקה הזו במנורת זהב משקלה ועניינה כן וכן, והנה הם תשמישי קדושה. ולא הוכשר בעיני הטעם שכתב בו הרב שאמר (מ' כ) שהם חלק מחלקי המקדש. לפי שאין הכלים חלק מן הבית אבל הם שתיים מצות ואינן מעכבות זו את זו ומקריבין בבית אף על פי שאין בו כלים אלו.

ולכן אצלי עשיית הארון והכפורת לשום שם העדות תמנה מצוה בפני עצמה. ואל תחשוב לומר שלא תמנה שלא נצטוינו לדורות ולא נעשה אלא ללוחות הברית ובבית שני שלא היה ארון שנגנז מהם (יומא נג ב, וש"נ, ביה"ב רפ"ד) או כדברי האומר (יומא שם) שגלה לבבל לא עשו ארון אחר. שהרי כבר מנה הרב (מ"ע לד) משאו על הכתף מצוה לפי שהמצוה היא קיימת לנו לדורות והארון עם לוחות הברית קיים לנו לעולם ומצות נשיאותו בלויים או בכהנים אינו נגדר בזמן אלא כל זמן שימצא אנו מצווין לנשאו בכתף ועוד הוא עתיד ליגלות אמן במהרה בימינו יהיה במהרה והנה היא מצוה מכלל המצוות הקיימות לדורות. וכמו שמנה הרב משא הארון כן באמת תמנה עשייתו מצוה מכלל מצוות עשה לפי שהיותו מצוה קיימת לנו. ועוד שאם נעלה על דעתינו חס ושלום שיאבד או שישבר מצוה לעשותו כמדה הראשונה לשום שם לוחות העדות כי בכך נצטוינו. והנה מכל מקום היא מצוה מיוחדת בפני עצמה אינה הכשר מצוה אחרת כמנורה והמזבחות והשלחן.

למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו. ...

ספר המצוות לרמב"ם (מצות עשה כ')

והמצוה העשרים היא שצונו לבנות בית עבודה. בו יהיה ההקרבה והבערת האש תמיד ואילו יהיה ההליכה והעליה לרגל והקבוץ בכל שנה כמו שיתבאר (מ"ע כז - ט לט מו נב - ד פג - ה ול"ט פט - צ קנו) והוא אמרו יתעלה (ר"פ תרומ' ועשו לי מקדש. ולשון ספרי (ראה יב י - יא וסנה' כב) שלש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ למנות להם מלך (מ' קעג) ולבנות להם בית הבחירה ולהכריע זרעו שלעמלק (מ' קפח). הנה התבאר שבנין בית הבחירה מצוה בפני עצמה. וכבר בארנו (ריש שרש יב) שזה הכלל הוא כולל חלקים ושהמנורה והשלחן והמזבח וזולתם כלם הם מחלקי המקדש והכל ייקרא מקדש וכבר ייחד הציווי בכל חלק וחלק. אמנם אמרו במזבח (ס"פ יתרו) מזבח אדמה תעשה לי, שייחשב בכתוב הזה שהוא מצוה בפני עצמה חוץ ממצות מקדש, הענין בו כמו שאספר לך. אולם פשטיה דקרא הנה הוא מדבר בשעת היתר הבמות שהיה מותר לנו בזמן ההוא שנעשה מזבח אדמה בכל מקום ונקריב בו. וכבר אמרו עליהם השלום כי ענין זה הוא שצוה לבנות מזבח שיהי' מחובר בארץ ושלא יהי' נעתק ומטלטל כמו שהיה במדבר. והוא אמרם במכילתא דר' ישמעאל בפירוש זה הפסוק כשתכנס לארץ עשה לי מזבח המחובר באדמה. וכאשר היה הדבר כן הנה זה הציווי נוהג לדורות והוא מחלקי המקדש רוצה לומר שיבנה מזבח מאבנים בהכרח. ובמכילת' (ס"פ יתרו ור"פ אם כסף הוב' במ' מד וקצז) אמרו בפירוש אמרו יתעלה (שם) ואם מזבח אבנים תעשה לי אמרו רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ משלשה אחד מהם ואם מזבח אבנים. אמרו ואם מזבח אבנים חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר אבנים שלמות תבנה את מזבח י"י אלהיך. וכבר התבאר דיני מצוה זו בכללה כלומר בנין המקדש ותבניתו ובנין המזבח ודינו במסכתא מחוברת לזה והיא מסכת מדות. וכן התבאר תבנית המנורה והשלחן ומזבח הזהב ומקומם בהיכל בגמר מנחות (כח - ט א, צו - ט ב) (לג ב):